

Манастир Завала

Приопћио игуман завалски Христифор Михајловић

Сад ти се овај манастир указује сасвим другојачије, него кад си га гледао са дна долине, одакле ти се учинио, као да стоји на отвореној висоравни. Сад видиш, како се једна зграда надигла поврх друге, а све су готово у стијене узидане.

Прошавши један тунел, дугачак неких 20 корака долазиш у спољашно придворје с малом црквицом, коју је до половине прочеља наткрила хридина, што се ондје над њом надигла.

Још ужим тријемом успињеш се у унутарње придворје, одакле на лијево наиђеш на неколико степеница, по којима узађеш на неки зараванак, као каква табија (Bastion). Кренеш ли сад на десно стићи ћеш до тријемово манастирске зграде. Све је то тако преплетено и замршено, и тако згодно удешено за обрану, да се је манастир у стара времена заиста могао сматрати непредобитним.

А сад ћу да коју рекнем о том манастиру, како сам то већ написао за „Шематизам херцеговачке захумске митрополије за годину 1890.“¹⁾

Кад и ко је овај манастир саградио, то се право доказати не може. Народно предање у овим крајевима вели, да га је цар Константин градио (или како они реку цар Костадин), но ово се управ не може вјеровати, већ и због тога, што царске задужбине у опште нијесу тако малешне и незнатне зграде, а осим тога и сами положај, гдје је црква подигнута, доказује по свој прилици, да ју је сам мјесни народ подигнуо; па још нам предање одовара, зашто је црква баш овдје у пећини начињена. То је како веле поводом неког чуда. Да је манастир, т. ј. црква врло стара, о томе нема сумње. Као што се види, од како је начињена није ни мало рушена, осим што је прекривана и изнутра сликана пошље, а можда и више пута. Најбољи доказ, који нам бар донекле назначује доба постанка овог манастира, јест манастирски печат, на коме стоји, да је овај печат начињен 1271. год. дакле без сумње је да печат није старији од цркве а могао би бити млађи. Но нека је баш црква стара као и печат, то је опет прилична древност. По мњењу неких овај је манастир од прилике градио краљ Драгутин или краљица Јелена. И збиља овоме времену може се и постанак печата судити, премда је речено, да царске задужбине имале би бити више, као што и јесу заиста оне, за које чисто знамо да су их владари градили. А може се вјеровати, са су мали владари и мањијех цркава подизали.

Осим печата манастир Завала нема више ништа што би нам могло његов постанак доказати. Друге пак ствари као књиге црквене и тврђе од земаља, све су каснијег доба, него печат. На примјер: књиге и тврђе тек су из XVI и XVII вијека. Тврђе, т. ј. фермани, бујрунтије, фетве, тапије итд. досежу неке својом старином до 360 година. Ове тврђе све су писате на српском или турском језику. Како се види из садржине ових тврђа, особито фермана, сви су скоро за једнаки разлог добављани, а то само за очување манастирског добра од насртаја неких Турака, који су покушавали притиснути манастирске земље. И збиља далеко већи дио, него што се још налази – отели су и присвојили. Осим тога при свршетку XVII и у првој четврти XVIII вијека овај је манастир многе штете од Венецијана претрпио, који су у овоме крају владали, т. ј. Лијевом обалом ријеке Требишњице а крај далматинске границе – премда вазда бијући се с Турцима и прегонећи једни друге преко херцеговачко-далматинске границе,

¹⁾ Високопреосвештени господин митрополит Серафим Перовић драге је воље дозволио, да се ови подаци овдје употребе, макар да Шематизам још није изашао из штампе. Нека буде изражена високопр. ф. митрополиту наша усрдна благодарност. Ко жели сазнати што потање о манастирским књигама и утварима, нека прочита чланак г. Игумана Христифора Михајловића, штампан у „Босанској Вили“ 1888. год. у бројевима 17., 18. 21, 22, 23. и 24.

којег је времена и знаменити херцеговачки манастир Тврдош изгорио. Кроз ово вријеме манастир је и оне ствари изгубио, што су од прије преостале. А пошто су Млечићи 1722. Године сасвијем из Херцеговине у Далмацију протјерани, тада је овај манастир вас осим цркве срушен.

Овај манастир налази се у селу Завали при крају поља, а на лијевој страни ријеке Требишњице, на подножју брда званог „Острог“. Издигнут је на 70 метара над површином поља, те је љети врло лијеп поглед на њега по пољу, а зими пак као да је гдјегод у Приморју, јер негда по југу а негда по сјеверу испод манастира разбијају му стијене велики валови од поповског блата. Дакле на подножју Острога налази се манастир при страни, окренутој лицем к југо-истоку. Из манастира види се знаменита пећина „Вјетреница“, која право у манастир гледа, а удаљена је од манастира само за по километра.

Име „Завала“ добило је село, а од њега и манастир, од самог положаја, јер лежи на крају једне 2 сахата дуге вале (удолице), која просијеца брда од Попова до далматинске границе, па онда до мора у Сланом, којом валом иде и сада главни пут из Попова за Далмацију. Само ово име дали су мјесту Приморци, пошто са њихове стране стоји за валом т. ј. На крају вале, а са наше стране од Попова, звало би се „Предвала“ мјесто Завала.

Манастир је при једној страни доста стрменој, те је подигнут уз једне стијене, а сама црква скоро је сва под стијеном у пећини, па зато је баш ријеткост наћи оваку цркву.

Сву сјеверну стерану њену покрива сама стијена, нити има с те стране другог покроба, а јужна страна покривена јој је плочом, па по плочи купом (опеком). По врх цркве су плоче све усјечене у сами живац, да се вода унутра не враћа, и зато врло је утврђена од капања. Има само једна – и то с јужне стране – врата и 4 мала прозора т. ј. 3 на олтару и један више јужне пијевнице. Зато што је црква у пећини, није било могуће да има и западна врата, што је иначе требало.

По свом пак простору ова црква спада међу мање, и унутрашњи њезин простор јест 13 метара дужине са олтаром, 6 мет. 60 цмт. ширине и 5 мет. 50 цмт. висине.

Озидана је и шћемерена од тврдог и прилично лијепо истесаног камена. Са свијем што је у пећини, ипак на први поглед не може се примјетити да јој је унутрашњи распоред простора стијена покварила, премда до некле јест, јер чак на неким мјестима, разумије се од сјеверне стране, и нема никако зида, него је по самој стијени навучен клак па онда слике, пошто су обично старе цркве све насликане. У њој су 4 четвороугална ступца, те је најприје на њима с једног на другог ћемер, па онда опет са овијех велики ћемер (свод). Иза свакога ступца има као врата; два прва стоје посред цркве, а два друга спадају у преграду између олтара и цркве, те су из њих сјеверна врата у олтар. Црква је изнутра сва насликана и радња је врло лијепа, само што слике светитеља нијесу строго византинске, а сликана је пошљедни пут од створења 7127., од Христа дакле 1619. год. као што тврди натпис усред цркве изнад врата. Слике су се у њој доста прилично сачувале, и ако је црква у великој влази, осим што су на сјеверо-западној страни сасвијем (разумије се од влаге) пропале.

Више врата црквенијех изнутра види се, да је био некакав натпис, али се збрисао, једва да се може тек које слово видјети по свој прилици ово је натпис био од постанка цркве, али жали Боже већ се прочитати не може ништа.

Зграда манастирска, т. ј. Ћелије, начињене су сасвијем неспретно и без икакве симетрије. Осим тога врло су малене, ниске, са малим пенцерима, натрпано једно на друго, а у стијени.

Старијех србуља, штампанијех и писанијех све на старом српско-словенском језику, у овоме манастиру налази се до 35 комада.

Што се тиче имања, манастир је слабо стао, је имаде нешто своје земље и само једну зграду, коју под кирију издаје.

Гласник Замалског музеја Сарајево, април 1890.